

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.767026> / Year: 4 - Number:13, p. 51-61, Autumn 2020

ANDRE GUNDER FRANK'IN "YENİDEN DOĞU" TEZİ KAPSAMINDA TEK KUŞAK-TEK YOL PROJESİNİN SALGIN SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİNE YANSIMALARI REFLECTIONS OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE TO THE POST- PANDEMIC NEW WORLD ORDER IN THE CONTEXT OF ANDRE GUNDER FRANK'S "REORIENT"

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.07.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
18.09.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.09.2020

Asya Studies

Doç. Dr. Hasan Hüseyin Akkaş
Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
hhakkas@kmu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1401-3131>

Mustafa Kemal Öztopal
Doktora Öğrencisi / Karamanoğlu
Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
mustafaoztopal@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0717-7589>

Öz

Andre Gunder Frank tarafından ortaya koyulan "Yeniden Doğu" tezi, 1400-1800 yılları arası dönemde Avrupa-merkezci tarih anlayışıyla yazılan ve Batı'nın Doğu'dan üstün olduğunu ifade eden görüşün aksine; söz konusu dönemde Çin merkezli Asya ekonomisinin Batı'dan üstün olduğu üzerine kuruludur. Frank'a göre Batı'nın 18. yüzyıl sonlarında kurduğu üstünlük geçici olup, 20. yüzyılın ortalarından itibaren Çin merkezli Asya ekonomileri, yeniden canlanarak dünya sisteminde etkin olacaklardır. Çin'in 1970 sonrası dışa açılarak küresel ekonomide yer edinmeye yönelik adımları ve bunun bir sonucu olarak küresel yatırımları teşvik edici politikaları, Çin'in kalkınmasına ve özellikle Soğuk Savaş sonrası oluşan düzende küresel bir ekonomik güç olmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca 1970 sonrası ABD hegemonyasının krize girmesi, iki bloklu dünya sisteminin dağılması ve ABD'nin dış politikada uyguladığı sert güç, küresel sermayenin Çin özelinde Asya'da yaygınlaşması ve 21. Yüzyılda Çin'in hegemonik güç olmasını olumlu etkilemiştir.

Bu çalışma Frank tarafından ileri sürülen Yeniden Doğu adlı tezin, küresel gelişmeler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Çin'in küresel ekonomideki konumu açıklanacak ve dünyada barışı simgelediğini iddia eden önemli yaklaşımlardan biri olan Tek Kuşak Tek Yol Projesi çalışma kapsamında analiz edilecektir. Covid-19 sonrası yeni dünya sisteminde Frank'ın Yeniden Doğu tezi ile Çin'in dünyaya barış olarak iddia ettiği Tek Kuşak ve Tek Yol Projesi çalışma kapsamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Andre Gunder Frank, Covid-19 Sonrası Yeni Dünya Sistemi, Çin ve Küresel Ekonomi, Tek Kuşak-Tek Yol Projesi, Yeniden Doğu

Abstract

Contrary to the view that the West was superior to the East, put forward with the Eurocentric understanding of history during the period between 1400 and 1800, "ReOrient" put forward by Andre Gunder Frank is based on the fact that the China-based Asian economy was superior to the West in this period. In the same thesis, Frank discusses that the superiority established by the West at the end of the 18th century is temporary and that the Chinese-based Asian economies have been revived and effective in the world system the middle of the 20th century. The steps of China to open to foreign countries and to take place in the global economy after 1970 and as a result of this, China's policies to encourage global investments have enabled China to develop and become a global economic power especially in the post-Cold War order. In addition, after the 1970s, the crisis of the US hegemony, the disintegration of the two-block world system and the harsh power applied by the USA in foreign policy positively affected the spread of global capital in Asia in terms of China and the hegemonic power of China in the 21st century.

This study aims to analyze the Belt and Road Initiative, which is one of the important approaches claiming to symbolize peace in the world, and which symbolizes the China's economic development, its place in the global economy and the global power of China in recent years. China's position in the global economy will be explained in the study. The Belt and Road Initiative, one of the important approaches that symbolizes China's global power and claims to symbolize peace in the world, will be analyzed within the scope of the study. In the new world system after Covid-19, Andre Gunder Frank's ReOrient and The Belt and Road Initiative that China

Keywords: Andre Gunder Frank, New World System After Covid-19, China and Global Economy, The Belt and Road Initiative, ReOrient

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akkaş, H. H. ve Öztopal, M. K. (2020). Andre Gunder Frank'ın "Yeniden Doğu" Tezi Kapsamında Tek Kuşak-Tek Yol Projesinin Salgın Sonrası Yeni Dünya Düzenine Yansımaları. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year:4, Number: 13, Autumn, p. 51-61.

GİRİŞ

Soğuk Savaş dönemi sonrası iki kutuplu dünya düzeni yerini ABD'nin hegemonyasına bırakmıştır. ABD siyasi, askeri ve ekonomik gücü sayesinde küresel sistemde etkinliğini artırmıştır. SSCB ve ABD arasında cereyan eden Soğuk Savaş yıllarında Çin, yaşadığı iç sorunları çözmeye ve öncelikli olarak da ekonomik gelişmeye ağırlık vermiştir. 1970'li yıllarda dışa açılmak suretiyle ekonomik gelişimini hedefleyen Çin, günümüzde dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi haline gelmiştir. Çin bugün ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmakla birlikte, dünyanın hızlı büyüyen birinci ekonomisi durumundadır.

Çin kendi ekonomik gelişimi ve bölgesel liderliğinin yanı sıra küresel sistemde de güç kazanma doğrultusunda önemli adımlar atmaktadır. Bunların en önemlisi neredeyse tüm dünyayı içine alacak olan Tek Kuşak-Tek Yol Projesi (One Belt-One Road-OBOR)'dir. Çin bu proje sayesinde tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırmak ve henüz aktif olarak yer almadığı coğrafyalarda küresel bir güç olarak yer almayı arzulamaktadır. Ne var ki ABD'de Trump'ın göreve gelmesiyle başlayan ticaret savaşları ve 2019 sonu itibarıyla ortaya çıkan salgın (Covid-19 pandemisi), Çin'in bu yükselişini olumsuz etkilemiştir. Özellikle 2019 sonlarında Çin'de ortaya çıkarak dünyanın geneline yayılan salgın, Çin'in mevcut pozisyonu ile Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'nin geleceğini doğrudan etkilemektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Wallersteinci dünya sistemi yaklaşımının Avrupa-merkezli olduğu eleştirisini yapan Frank'a göre yazılan bu tarih anlayışının aksine 1400-1800 arası dönemde Çin merkezli Asya ekonomisinin, Batı'ya üstünlük kurduğu değerlendirilmesi açıklanacaktır. İkinci bölümde Çin'in İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve son yıllarda zirveye ulaşan ekonomik yükselişi veriler ışığında değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde Çin'in tarihi İpek Yolu'nu canlandırmak istediği Yeni İpek Yolu olarak da isimlendirilen Tek Kuşak-Tek Yol Projesi analiz edilecektir. Son bölümde ise Çin'de başlayan ve bugün dünyanın geneline yayılmış olan virüsün etkisi Çin'e etkileri olmak üzere, diğer küresel güçlerin Çin'e karşı uyguladığı politik ve ekonomik baskıların Çin ekonomisine yansımaları açıklanacaktır. Covid-19 salgını sonrası yeni dünya sistemi içinde Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'nin gerçekleşebilme olasılığı ve Çin'in konumu, Frank'ın "Yeniden Doğu" adlı tez açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

1. Frank'ın "Yeniden Doğu" Tezi ve Çin

Frank¹'in 1400-1800 yılları arasındaki dönemi ele aldığı "Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi" adlı çalışması, Avrupa-merkezci anlayışı eleştirmektedir. Burada Frank, tarih yazımından ekonomiye birçok alanda Doğu'nun birikimi ve başarısı görmezden gelinerek, Avrupa-merkezli Batı'nın üstünlüğünü temel alan bir anlayışın egemen olduğunu söylemektedir. Frank'ın temel varsayımı 16. yüzyıldan itibaren sermaye birikimine bağlı kapitalist dünya ekonomisinin kurulduğudur. Frank'a göre Çin merkezli Doğu esasen 19. yüzyıla kadar bu sistemin merkezinde yer almaktadır ve Avrupa'nın 1800'den sonraki yükselişinin temel nedeni, Asya'nın düşüşüne bağlıdır. Ona göre Avrupa'nın (Batı) küresel pazara sahip olmasının nedeni, sömürgeleştirdiği Amerika'dan elde ettiği gelirdir (Frank, 2010: 31; Duchesne, 2001-2002: 43; Subaşıoğlu, 2017: 111). Frank'a göre Wallerstein, Amin ve Arrighi gibi dünya sistemi teorisyenlerinin ele aldığı üzere modern dünya sistemi 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmamıştır. Dünya sistemi insanlığın düzen kurma arayışı kadar eskiye dayanmakta ve beş bin yıllık bir tarihsel süreçten oluşmaktadır (Frank & Gills, 1996: 3; Kotan, 2016: 13).

Frank'a göre 1400-1800 arası dönemde dünya ekonomisinin önde gelen iki merkezi Hindistan ve Çin olmakla birlikte Çin, Hindistan ile karşılaştırıldığında daha merkezi konuma sahipti (Frank, 2010: 150-151). Söz konusu dönemde Çin'in üretim ve ihracat konusunda dünya ekonomisinde etkili bir gücü vardı. Bu dönemin önemli mamulleri arasında tarım, seramik, porselen ve ipek gibi ürünler bakımından Çin, Avrupa'ya hatta dünyanın geri kalanına kıyasla oldukça üstündür. Avrupalıların Amerika'dan elde ettikleri gümüş başta olmak üzere Çin ile yaptıkları ihracat-ithalat karşılığında mevcut gümüşün büyük kısmı Çin'de toplanmıştı. Dünya ekonomisinde Çin'i merkeze alan Frank'ın yaklaşımını, Takeshi

¹ Andre Gunder Frank 1929-2005 tarihleri arasında yaşayan Alman-Amerikan sosyolog ve iktisat tarihçisidir. 1960'larda ileri sürülen "Bağımlılık Kuramı" teorisyenlerinden olan Frank, 40 civarı kitap, çeşitli konularda birçok makale ve bildiri kaleme almıştır. Kariyeri süresince ekonomiden sosyolojiye, uluslararası ilişkilerden siyaset bilimine ve tarihten antropolojiye kadar çok yönlü çalışmaları olan Frank'ın önemli eserleri arasında Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi (Reorient: Global Economy in the Asian Age) ve Dünya Sistemi: Beş Yüz Yıllık mı? Beş Bin Yıllık mı? (The World System Five Hundred Years or Five Thousand) sayılabilir. Az gelişmişlik ve Üçüncü Dünya ülkelerinin yaşadığı sorunlar üzerinde duran Frank, Batı merkezci yaklaşımlar nedeniyle Doğu toplumlarının yaşadıkları olumsuzlukların, kaderleri olduğu gibi bir yanlış algılamaya ve yorumların bulunduğunu ifade etmektedir.

Hamashita, Hans Breuer, Ikeda, Frederic Wakeman, Dennis Flynn, Arturo Giraldez gibi bazı yazarlar da desteklemektedir (Frank, 2010: 132-140).

Frank, Yeniden Doğu yaklaşımı ile Çin'i merkeze alan daireler çizerek dünya ekonomik sistemini açıklamaktadır. Bu dairenin en içini Çin, ikinci halkayı Orta Asya'nın bazı kısımlarıyla Kore, Japonya ve Güneydoğu Asya'dan oluşan Doğu Asya, üçüncü halkasını Batı Asya, Doğu Afrika ve Orta Asya'nın diğer kısımlarını içine alan Afro-Asya ve son halkasını ise Avrupa ve Amerika oluşturmaktadır (Frank, 2010: 153). Frank'a göre 11. ve 12. Yüzyıllardan 18. Yüzyılın sonuna kadar Çin ekonomisi dünyadaki bütün ekonomilere kıyasla daha çok sanayileşmiş, ticarileşmiş, kentlere yayılmış ve dünyadaki para dolaşımında daha ileri bir seviyeye ulaşmıştı (Frank, 2010: 241).

Frank'a göre ekonomik gelişmelerin yanı sıra 18. yüzyıla kadar Çin'deki teknolojik gelişmeler de Batı'ya üstünlük sağlamış durumdaydı. Özellikle Çin'in tarım endüstrisi benzersiz bir özelliğe sahipti. Bunun yanı sıra gemi yapımı konusunda da Çin'in açık bir üstünlüğü söz konusuydu ki bu durum anılan dönemde Çin'in açık deniz donanmasının diğerlerinden üstün olmasını beraberinde getirmiştir. Gemiciliğe ek olarak silah, matbaa, dokumacılık, metalürji, enerji ve taşımacılık gibi alanlarda Çin, anılan dönemlerde batıdan üstün durumdadır. Örneğin ahşap kalıp basımı Çin'de keşfedilmiş ve renkli baskı diğer bölgelere kıyasla daha önce (1340) Çin'de kullanılmıştır. Ayrıca yine aynı dönemde Çin'in kültürel üstünlüğü de Avrupalılar tarafından dahi kabul edilmekteydi. Matbaacılığın gelişimine paralel olarak basım, yayın ve okuryazarlığın gelişmesi Çin'in kültürel üstünlüğünde önemli pay sahibidir (Frank, 2010: 218-226; Woodruff, 2006: 29-31).

Frank'a göre 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler Japonya ve Çin gibi Asya ekonomilerinin yeniden yükseldiğini göstermektedir. Frank özellikle Çin'in her yıl artan büyüme oranına dikkati çekerek, Batı'nın yükselişinin geçici olduğunu iddia etmektedir (Özel, 2004). Bir diğer ifadeyle küresel sermayenin ve finans kapitalin adeta yeşerdiği mekân olan Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik olarak sürekli büyümüştür. Uluslararası toplantılarda küreselleşme sürecini destekleyen Çin, sosyalist bir ülke olmakla birlikte küresel kapitalist sermayenin emek gücünün merkezi konumunu üstlenmiştir. Çin'in son yıllarda kazandığı bu imvnenin Covid-19 sürecindeki tartışmalar dikkate alındığında yeni dünya sisteminde başta "Tek Kuşak-Tek Yol" projesi olmak üzere politik ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirebilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir tartışmadır.

2. Dünya'nın Yükselen Gücü Olarak Çin

Tarihi ve kültürel geçmişi bulunan Çin, 19. yüzyıla kadar dünya ekonomisinin merkezi konumunda olmuş, bu tarihten sonra Avrupa ve ABD merkezli Batı'nın gerisinde kalmıştır. 1949 yılında Mao Zedung önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti iç savaş yaşamış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist ve dünya ekonomisinden izole bir yönetim modeli benimsemiştir. Diplomatik ilişkiler ve ticari ortaklık gibi konulardan yoksun olan bu modelde Çin, kendi kendine yeter bir görünüm çizmekteydi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao, *Büyük Atılım* adı altında ülkenin tarıma dayalı ekonomisini hızlı bir şekilde sanayileştirme çabası içerisinde olsa da başarılı olamamıştı (Harrison & Palumbo, 2019). Mao'nun ölümü sonrasında göreve gelen Deng Şiaoping yönetimindeki Çin'de, 1978 yılından itibaren benimsenen reform hareketleri ile dışa açılma süreci başlamıştır (Dilek, Özdemir ve İstikbal, 2019: 9).

Çin'in küresel ekonomiye entegre olması ve küresel güçlerle ilişki kurması 1979 yılında ABD ile Çin arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesiyle başlamıştır. Bu sayede Çin yabancı yatırımcılara açılmış, düşük işgücü ve kira maliyeti gibi unsurlar nedeniyle Çin, küresel yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmiştir. Bir diğer ifadeyle Çin'in dışa açılımla birlikte küresel sermaye Çin'de yaygınlaşmıştır (Oktay, 2019: 149). Çin bu sermayeyi ülkesinde tutabilmek adına 1980'lerde stratejik değişikliğe giderek, mali politikalarını yeniden oluşturmuş ve küresel sermaye akışını sürekli hale getirmek için yasal değişiklikler yaparak mali alt yapısını yeniden örgütlemiştir (Peköz, 2014: 282). İlk olarak Shenzhen, Zhuhai, Shantou, Xiamen ve Hainan kentlerini kapsayan beş bölge küresel sermaye piyasasına açılmış ve 1984 ve 1985 yıllarında sayıları artırılarak serbest bölge uygulaması genişletilmiştir (Peköz, 2014: 283).

Soğuk Savaş dönemi sonunda Çin, dünya kapitalist düzeninde kalkınmış bir devlet olarak yer alma çabası içerisinde olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dünya sisteminde Çin, çok taraflı bir dış politika anlayışı benimsemiştir (Ekrem, 2004: 68-69). Çin bu tarihten sonra sahip olduğu ekonomik gücü, diplomatik ve politik etkinliğini de artırmak için kullanmaya başlamış, ADB hegemonyasına karşı bölgesel ve küresel oluşumlarda yer almaya başlamıştır (Tüter, 2018: 111). 1971 yılında daimi üyesi olduğu BM Güvenlik Konseyi pozisyonunu, büyük ölçüde küresel ekonomik çıkarları doğrultusunda

kullanmıştır. Örneğin Kırım'ın 2014'te Rusya tarafından ilhak edilmesi gibi uluslararası meselelere yönelik yapılan oylamalarda çekimser kalmayı tercih etmiş ve böylelikle hem Rusya, hem de batı arasında bir denge siyaseti izlemiştir. Dahası 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuş, Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS gibi geniş çaplı bölgesel örgütlerin kuruluşunda önemli bir rol üstlenmiştir.

2019 yılı verilerine bakıldığında Çin, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmakla birlikte dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi pozisyonundadır ve küresel ekonominin %16,8'ini oluşturduğu görülmektedir (Bajpai, 2020). Çin'in yabancı yatırımlara cazip gelmesi için aldığı stratejik kararlar ve ucuz işgücü nedeniyle yabancı yatırım için Çin, dünya kapitalist ekonominin üretim merkezi haline geldi (Özdağ, 2020: 51). Bu süreçte bir taraftan Çin'e yabancı yatırımlar akarken bir taraftan da Çin, kendi ürettiklerini dünya pazarlarına sunmayı başarabilmiştir. Çin ekonomisinin gelişmesi için alınan stratejik kararların ve bu doğrultuda yapılan yatırımların Çin'in yükselişini sağlamıştır. Frank'ın Çin'i, küresel ekonominin merkezine oturttuğu 14-18. yüzyıllar arası dönem ile karşılaştırıldığında bu yükselişin yapay olduğu söylenebilir. Söz konusu dönemde Çin'in var olan zenginliği kendi üretimi, nüfusu ve teknolojik gelişimine dayanmıştır.

3. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi

1990 sonrası Çin'in küresel ekonomide ve uluslararası sistemde artan rolü, hegemon güç olan ABD'yi rahatsız etmiştir. ABD, Çin'in bu yükselişini kontrol altına almak amacıyla Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TTP)²'nin kurulmasına öncülük etmekle birlikte, Orta Asya ülkeleri ve Çin'in yakın coğrafyasında bulunan diğer ülkeler üzerinde ticari ve askeri kartları kullanarak Çin'i (buna Rusya da eklenebilir) çevrelemeye çalışması³ 1990'dan itibaren ABD dış politikasının temel araçlarından birisi olmuştur. ABD'nin sürdürdüğü çevreleme politikasına karşı Çin ise bölgesel ve küresel bazı adımlar atmak durumunda kalmış; bu kapsamda bölgesel kapasitesini artırmak adına 2001 yılında temelleri atılan Şanghay İşbirliği Örgütü⁴ ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın⁵ kurulmasına öncülük etmiş⁶, Güneydoğu Asya ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmasını öngören ASEAN ile diyalog içerisine girmiş, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika)'de yer almış ve modern İpek Yolu olarak da isimlendirilen Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'ni (One Belt One Road) hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Şüphesiz Çin'in bu girişimlerinden en önemlisi geniş bir coğrafyayı içerisine alması ve küresel olması bakımından Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'dir.

Xi Jinping'in 15 Kasım 2012'de Çin Komünist Partisi'nin başına geçmesi ve 14 Mart 2013'de devlet başkanı olması ile birlikte küresel sistemde Çin, özellikle dış ilişkilerde önemli bir aktör haline gelmiştir. 2010 sonrası son 10 yılda yıllık ortalama olarak %7.62 (The World Bank) oranında büyüyen Çin ekonomisi, dünyanın farklı bölgelerine de yatırımlar yapmaya başlamış (İstikbal, 2019), Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'ni hayata geçirmek üzere devlet başkanı Xi Jinping, 2013 yılında dış ticareti kolaylaştıracak, istikrarlı enerji kaynakları sağlayacak, Asya'nın altyapı gelişimini teşvik edecek ve Pekin'in bölgesel etkinliğini yaygınlaştıracak Çin liderliğindeki *Yeni İpek Yolu* projesini, barış projesi olarak dünyaya duyurmuştur (McBride, 2015).

²Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TTP), 5 Ekim 2015 tarihinde ABD, Avustralya, Kanada, Japonya, Malezya, Meksika, Peru, Vietnam, Şili, Brunei, Darussalam, Singapur ve Yeni Zelanda tarafından anlaşmaya varılan ticaret ortaklığıdır. Temelleri 2005 yılına dayanan bu ortaklık, küresel ekonominin %40'ını oluşturmaktadır (McBride & Chatzky, 2019).

³ABD, Çin ve SSCB'deki komünizm tehdidi ile mücadele adı altında, Orta Asya ve Güneydoğu Asya üzerinden Çin ve Rusya'yı çevrelemek adına birçok adım atmıştır. 1954'de ABD'nin öncülüğünde sekiz ülkenin (ABD, Birleşik Krallık, Tayland, Filipinler, Pakistan, Yeni Zelanda, Fransa ve Avustralya) katılımıyla kolektif savunma amaçlı Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO)'nun kurulması, ABD'nin Çin'e komşu Orta Asya ülkeleri Kırgızistan, Özbekistan ve Filipinler gibi ülkelerde açtığı askeri üsler ve aynı coğrafyada yaptığı ekonomik yatırımlar, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı çerçevesinde Orta Asya ve diğer eski SSCB üyesi ülkelere yönelik açılımı, Tayvan, Kuzey Kore, Güney Çin Denizi, Tibet ve Doğu Türkistan gibi Çin'in sorunlu bölgelerinde karşı tarafın desteklenmesi (Inat, 2019) gibi politikalar bu adımlara örnek olarak gösterilebilir.

⁴1996 yılında Şanghay Beşlisi (Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) adı altında güvenlikten ekonomiye kadar uzanan bir işbirliği amacıyla kurulan oluşum 15 Haziran 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını almıştır (Hasnat & Awan, 2016: 85). ŞİÖ her ne kadar askeri bir ittifak olmasa da ABD'nin bölgesel politikalarına karşı ortak bir duruş sergileyebilmek adına oluşturulmuştur. 2017'den bu yana Türkiye de örgütte diyalog ortağı statüsü ile yer almaktadır.

⁵Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank-AIIB) Çin'in öncülüğünde Ocak 2016'da kurulmuştur. Türkiye'nin de üye olduğu AIIB, bölgesel kalkınmayı amaçlamakla birlikte, Çin'in bölgesel ve küresel yükselişinin ve dışı açılım politikasının bir sonucudur (Yiğenoğlu, 2018: 20).

⁶Çin'in uyguladığı ekonomi politikaları nedeniyle liman kenti olan Şanghay sadece ülkenin ekonomik merkezi değil aynı zamanda dünya kapitalist ekonominin de önemli merkezlerinden biridir. Burada Pekin Çin komünizmini temsil etmekte, Şanghay ise kapitalizmin finans merkezi konumundadır. Çin'in yaşadığı bu durum, Çin tarzı kapitalizm olarak tanımlanmaktadır.

Çin hükümeti tarafından bu proje ile beş temel hedefin amaçlandığı açıklanmıştır: Kalkınma stratejileri üzerine ilgili devletlerin sürekli politika koordinasyonu, Pasifik'ten Baltık Denizi'ne tek bir ulaşım altyapısı, engelsiz ve serbest ticaret ağı, mali bütünleşme ve insanlar arasındaki bağların geliştirilmesidir (Kulintsev, 2018: 197). İpek Yolu Çin tarihi açısından oldukça önemlidir. Dünyanın en eski ve en uzun ticaret yolu olarak bilinen İpek Yolu Çin'den başlayarak Doğu ve Batı Türkistan üzerinden Afganistan, İran ve Anadolu'ya, oradan da Avrupa'ya bağlanan, Doğu ve Batı tarafından yaklaşık 17 asırdan fazla bir süre kullanılan güzergâhın adıdır (Çakan, 2017: 36). Aynı zamanda tarihi İpek Yolu, Frank'ın Çin merkezli Doğu'nun küresel ekonomik sistemin merkezinde yer aldığı ileri sürdüğü Yeniden Doğu tezinde sıklıkla Çin ve diğer Doğu medeniyetleri açısından önemi vurgulanan bir ticaret yoludur.

Tek Kuşak-Tek Yol genel manada Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarından geçerek yaklaşık 65 ülkeyi fiziksel, ticari, kültürel ve buna benzer bağlantılarla birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. Projenin kapsamına alınan ülkelerin toplam nüfusu, dünya nüfusunun %60'ını (yaklaşık 4.4. milyar), dünya gayri safi hasılasının %30'unu ve dünya ticaretinin %40'unu oluşturmaktadır (Koboevic, Kurtela & Vujicic, 2018: 114). Proje iki plan veya hat üzerine kuruludur. Bunlardan ilki İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (Silk Road Economic Belt) Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa'yı kara hattı üzerinden birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. İkincisi olan Deniz İpek Yolu (Maritime Silk Road) ise Çin'i, Hint Okyanus'u üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz'e bağlamayı amaçlamaktadır (Karagöl, 2017: 1-2). Bu hatların güzergâhlarına bakılacak olursa İpek Yolu Ekonomi Kuşağı; Çin-Pakistan, Orta Asya-Türkiye, Çin-Avrasya, Çin-Moğolistan-Rusya, Çin-Doğu Asya, Çin-Hindistan şeklindeki geniş bir coğrafyayı kapsayan alt koridorlardan oluşmaktadır (Tuncel, 2018). Deniz İpek Yolu (bazı kaynaklarda 21. Yüzyıl Yeni İpek Yolu diye geçmektedir)'nun alt koridorları ise Çin kıyılarından başlayarak Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu yoluyla Avrupa ve yine Güney Çin Denizi yoluyla Çin kıyılarından Güney Pasifik şeklindedir.

Esasen Çin'in bu projeyi hayata geçirmesi birçok sebebe dayandırılabilir. Bunlardan biri yukarıda vurgulandığı üzere ABD'nin 1990 sonrası dünyaya kabul ettirmeye çalıştığı hegemonyasına karşı çok kutuplu dünya düzenini oluşturmak ve benimsetmektir. Bilindiği üzere bu konu Rusya'nın da en fazla üzerinde durduğu hususların başında gelmekte ve ABD hegemonyasına karşı Rusya ile Çin'in işbirliği içerisinde olduğu birçok oluşumu da içermektedir. Bir diğer sebep 2008 küresel ekonomik krizin tüm dünyada olduğu gibi Çin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Her ne kadar Çin 2008 krizini hızlı bir şekilde atlattığı görünüyorsa da 2011 sonrasında Çin ekonomisinin iniş-çıkış yaşadığı döneme girmiştir. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi bu inişli çıkışlı ekonomik durumun sonucunda bir yatırım programı olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka neden olarak ta Çin'deki üretim fazlası ürünlerin dünya pazarlarına ulaştırılmasıdır (Çakan, 2017: 38).

Frank'ın da bahsettiği üzere Çin'in 1400-1800 yılları arası Batı ticaretinden üstün olduğu dönemde yine üretim fazlası vardı ve bunu, tarihi ipek yolu üzerinden dünyanın diğer bölgelerine ulaştırmakta ve karşılığında Avrupalıların ABD'den elde ettiği gümüşü Çin'e çekmekteydi. Bugün de Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ile belirlediği güzergâhlardan kazan-kazan stratejisine göre üretimi fazla olan ürünleri dünya pazarlarına ulaştırmayı amaçlamaktadır. Çin'in bu proje ile ortaya koyduğu hedeflerinden birisi de enerji konusudur. Enerji ihtiyacı artan Çin, proje kapsamında enerji kaynaklarına ulaşım konusunda hem çeşitlilik hem de alternatif güzergâh arayışı içerisinde. Mevcut enerji tedarikinin büyük bölümünü ABD'nin kontrolü altında olan Hürmüz Boğazı ve Malakka Boğazı gibi deniz yolları üzerinden gerçekleştiren Çin, Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki sorunları da düşünerek (Karaca, 2012: 99), projenin Deniz İpek Yolu'na enerji özelinde önem vermektedir. Böylece Çin, ABD'nin çevreleme politikalarına da karşı çıkmaya çalışmaktadır. Sadece deniz yolları değil karadan geçen nakil hatları da düşünüldüğünde projenin kara bağlantısı bölümü ayrıca önem kazanmaktadır. Çin, proje kapsamındaki bölgelerde yenilenebilir enerji yatırımı yapmak suretiyle enerji çeşitliliği ve güvenliği konusunda adım atmaktadır (Reuters, 2019).

Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ile birlikte Çin'in küresel sistemdeki yeri ya da rolünün ne olacağı ile ilgili iki temel soru ortaya çıkmıştır. Birincisi, Çin, küresel ekonomideki yükselişi ve Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ile hegemon bir güç olabilir mi? İkincisi, Çin'in büyümesi ABD'nin dünya hegemonyasını dengeleyerek dünya sistemini çok kutuplu bir düzene dönüştürebilir mi? Çin'in mevcut durumuna bakıldığında ilk soruya evet cevabını vermek zordur. Zira Çin'in yükselişi hegemonyanın uluslararası ilişkilere uyarlandığı neo-Gramscian yaklaşımın bileşenlerini tam olarak sağlamadığı görülmektedir. Temel anlamda bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde kurduğu egemenliği ifade etmek için kullanılan hegemonya kavramı neo-Gramscian perspektif ile uluslararasılaşmış ve bu bakış açısına göre bir devletin

hegemon konuma yükselmesi üç temel nitelik üzerinden açıklanmıştır(Cox, 2011: 29-60): Altyapı yani ekonomik güce, üstyapı yani sosyo-kültürel ve siyasal güce sahip olan hegemonik gücün etrafındaki ülkeler tarafından tasvip edileceği ve nihai olarak, hegemonik sisteme rıza gösterilecek uluslararası organizasyonların (uluslararası örgütler) bulunması gereklidir (Kurt, 2019: 52). Bu unsurlar açısından analiz edildiğinde Çin, güçlü bir ekonomiye sahiptir. Ancak Çin'in ekonomik gücünü oluşturan unsurlar başta ABD olmak üzere küresel yatırımların olduğu unutulmamalıdır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz Çin ekonomisindeki bu kırılganlığı bir nebze de olsa ortaya çıkarmıştır. Bir diğer unsur üstyapıdır. Çin'in sosyo-kültürel yapısı Konfüçyüsçülüğe dayanır ve *barış içinde bir arada yaşama ahlaki değeri* içermektedir (Panda, 2014). Çin'in barış temelli bir arada yaşamayı amaçlayan bir dış politika yürüttüğünü söylemek güçtür. Örneğin dünya meselelerine karşı çekimser tavrı ve Doğu Türkistan, Tayvan ve Tibet gibi özerk bölgelerdeki tek taraflı sert tutumu, Çin'in ahlaki ve barışçıl söylemleri ile örtüşmemekte ve bu da küresel imajını olumsuz etkilemektedir (Kurt, 2019: 69). Ayrıca neo-Gramscian hegemonyanın üçüncü unsuru olan uluslararası örgütler temelinde değerlendirildiğinde, Çin tarzı örgütlerin etkinliği de tartışmalıdır. Örneğin, bölgesel yatırım bankası olan Asya Yatırım Bankası'nda Japonya'nın payı ve üstünlüğü yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte bir diğer bölgesel oluşum Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Çin kadar Rusya da söz sahibidir. Yine Çin'in 2001 yılında katıldığı Dünya Ticaret Örgütü'nde ABD'nin üstünlüğü de yadsınamaz bir gerçektir. Kısaca küresel ekonomideki yükselişi nedeniyle Tek Kuşak-Tek Yol Proje'nin, Çin'in dünya sisteminde hegemonik bir güç olması için yeterli olamayacağı söylenebilir (Brînză, 2020). Kaldı ki bu projenin gerçekleşebilme imkânları ve ihtimalleri konusunda da endişeler söz konusudur. Bunun yerine Çin'in mevcut durumu dikkate alındığında dünya sistemi içerisinde küresel bir aktör olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda Çin'in küresel sistemdeki yükselişi, realist paradigmanın önemli araçlarından olan ekonomik güç ve buna bağlı olarak askeri gücünü artıracığı ifade edilebilir.

3. Covid-19 Sonrası Dönemde Çin ve Tek Kuşak-Tek Yol Projesi

Çin'in küresel yükselişini etkileyen ABD-Çin arasındaki ticaret savaşlarının ve dünyayı etkisi altında alan Covid-19 salgınının Çin ve Tek Kuşak-Tek Yol Projesine yansımalarını değerlendirmek bu bölümün önemli tartışma konusunu oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin liderlik ettiği kurallı ticaret düzeninin,⁷ ABD çıkarlarına hizmet etmediğini iddia eden Trump, seçim çalışmalarında bu politikalarından vazgeçerek, korumacı bir politika izleyeceğini ilan etmiştir (Aran, 2018: 1). ABD-Çin rekabeti veya başka bir deyişle ABD'nin Çin'i kısıtlamak istemesi kapsamında Trump tarafından Mart 2018'de Çin'den ithal edilen bazı ürünlere %25 ve %10 oranında ek vergiler getirmesi ve buna karşılık Temmuz-Ağustos 2018'de Çin'in karşı kısıtlamaları, bugün ticaret savaşı olarak adlandırılan sürecin başlamasına neden olmuştur (Kaya, 2019: 22). Trump'ın bu hamleleri, ABD'nin ekonomisini korumak, ticaret açığını kapatmak ve yükünü hafifletmek gerekçesiyle başlamışsa da Çin'in son yıllardaki ekonomik yükselişi, buna paralel olarak küresel sistemdeki gücünün artması ve Tek Kuşak-Tek Yol Projesi gibi küresel etkinliğini artıracak adımlarına karşı bir önlem niteliği de taşımaktadır. ABD ile Çin arasında kısmen de olsa devam eden bu rekabet, 2020'nin başlarında imzalanan anlaşma⁸ ile hafiflemiştir. Uygulanan ek tarifelerin yarıya indirilmesini öngören bu anlaşmaya rağmen devam eden gerilimin, hem Çin hem de ABD açısından ekonomik anlamda zararları olduğu açıktır (Sherman, 2020). Bu anlaşmazlığın Çin ekonomisine verdiği zararların yanı sıra Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'ne olumlu katkıları da olduğu belirtilebilir.

Ticaret savaşları nedeniyle Çin'in, ABD ile yaptığı ticaretin bir kısmı Tek Kuşak-Tek Yol güzergâhında yer alan ülkelere kaymıştır. Bu dönemde Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ile Çin arasında gerçekleştirilen ticarete önemli bir artış görülmüştür. Bu durum Tek Kuşak-Tek Yol Projesinin sürdürülebilirliğini ve Çin'in küresel ticarete, ABD ile olan ticarete alternatif oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır (Steil & Rocca, 2019). Ayrıca Tek Kuşak-Tek Yol projesinin sürdürülebilirliği bakımından bir

⁷Burada kullanılan kurallı ticaret kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin liderliğinde oluşturulan ve Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar tarafından kuralları belirlenen küresel ticareti ifade etmektedir. Yine burada kullanılan ABD'nin korumacı politikası kavramı, 2008 küresel ekonomik kriz sonrası bozulmaya başlayan ABD ekonomisini düzeltmek amacıyla, Başkan Trump tarafından kendi üreticilerine zarar verdiği gerekçesiyle 2018'den itibaren uygulamaya koyulan ek vergiler yoluyla oluşturduğu ekonomik politikaları ifade etmektedir.

⁸15 Ocak 2020 tarihinde ABD ile Çin arasında imzalanan ve 1. Faz Ticaret Antlaşması olarak adlandırılan anlaşma ile 2018'den bu yana devam eden ticaret savaşı bir nebze de olsa hafiflemiştir. Anlaşma ile imza tarihinden itibaren iki yıl boyunca Çin ABD'den 200 milyar dolarlık ürün alacağını, bunun karşılığında ABD gümrük vergisini yarıya indirmeyi taahhüt etmiştir. Bununla birlikte anlaşma metninde fikri mülkiyet, döviz kuru, gıda ve tarım gibi hususlara ilişkin maddeler de yer almış, ticaret savaşına yol açan gümrük tarifelerinin daha da indirilmesi için ikinci bir anlaşma yapılması deklare edilmiştir (Toh, 2020).

diğer gelişmede ABD'nin Trump döneminde TPP'den çekilmesi olmuştur. Çin'in etki alanındaki ülkeleri kapsayan ve ABD öncülüğünde oluşturulan bu anlaşmadan çekilmesi Çin'in, Tek Kuşak-Tek Yol girişimi ile elde edeceği kazanımların önünü açmıştır. Ayrıca bu çekilme ABD'nin bölgedeki müttefiklerinde bir güven zedelenmesine yol açarken, Çin'in bölgesel gücünün artmasını beraberinde getirecek bir gelişme olduğu söylenebilir (Cai, 2017).

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkarak dünyanın geneline hızla yayılan, kısa süre içerisinde milyonlarca vaka ve yüzbinlerce ölümün gerçekleşmesine yol açan salgın (Covid-19) sonrası ortaya çıkması öngörülen yeni düzenin nasıl şekilleneceği ve Çin'in bu düzendeki yerinin analizi Çin'deki gelişmeleri anlamak için oldukça önemlidir. Kimilerine göre Amerikan hegemonyası altındaki tek kutuplu dünya düzeninin yerini çok kutuplu dünya düzenine bırakacağı, kimilerine göre ise mevcut sürecin dünya düzeninin değişmesi için yeterli olmadığı değerlendirilmiştir (Yeşiltaş, 2020). Dünya sisteminin değişip değişmeyeceği sorusu bir tarafa, sistemi oluşturan unsurların değişmesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu konuda kimilerine göre küreselleşmenin sonuna gelindiği ve ulus devlet ve milliyetçiliğin yükseleceği öngörülürken, kimilerine göre AB ve NATO gibi uluslararası örgütlerin varlıklarının sorgulanacağı ve belki de dağılacağı değerlendirilmektedir (İncekaya, 2020). Stephen Walt da ulus devlet ve milliyetçilik kavramlarının öneminin artacağını ve gücün, Batı'dan Doğu'ya kaymaya devam edeceğini vurgulamaktadır (Foreign Policy, 2020). Walt'ın bu değerlendirmesi, bu çalışmanın özünü oluşturan Frank'ın Yeniden Doğu tezinde ortaya koyduğu Batı'nın yükselişinin geçici olduğu tespitini desteklemektedir. Çalışma ile ilgisi bakımından söz konusu salgın, Frank'ın Yeniden Doğusu'nda ele aldığı *Kolombcu değiştokuş* kavramını akıllara getirmektedir. Kolombcu değiştokuş kavramı Frank'ın eserinde Avrupalıların Amerika'yı keşfettikten sonra Amerika ve diğer bölgelere taşınan mikrobun etkisini anlatmak için kullanılmaktadır (Frank, 2010: 83-84)⁹.

Pandemi sonrası ortaya çıkması öngörülen dünya sisteminde Çin'i, ABD'nin rakibi olarak gören yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin Campbell ve Doshi, salgın ile birlikte çok fazla zayıf veren İngiltere ve Fransa'nın ABD hegemonyasının merkezi güçleri olmaktan uzaklaşacaklarını ve ABD hegemonyasının da güç kaybedeceğini iddia etmektedirler. Çin salgından etkilenen ülkelere maddi yardım yaparak ABD'nin hegemonya açığını doldurmakta ve dünya sisteminde yerini güçlendirmeye çalışmaktadır (Campbell & Doshi, 2020). Böylece dünyanın yeni süper gücü olarak Çin'in önemli bir aktör olacağı söylenebilir (Güler, 2020). Mahubani'ye göre 21. yüzyıla damgasını vurmuş ABD merkezli küreselleşmenin yerini salgın sonrası Çin merkezli bir küreselleşmenin alması muhtemeldir. Mahubani bu değişimin daha önce başladığını belirtmektedir. ABD'nin Trump yönetimi ile birlikte ön plana çıkan uluslararası ticaret ve küreselleşmeye olan mesafeli yaklaşımı ve küresel ticarete ABD'den doğacak boşluğun Çin ile dolma ihtimali bu değerlendirmenin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ayrıca ABD'nin salgından çok fazla etkilenmesi ve buna bağlı olarak refah seviyesinin düşmesi, salgın sonrası süreçte ABD'nin bu olumsuz tabloyu iyileştirmek için daha fazla çaba harcayacağı ve Çin etkinliğinin artacağı ihtimalini ortaya çıkarmaktadır (Foreign Policy, 2020). Covid-19 salgınının getirdiği olumsuzluklara ek olarak ABD'de yakın zamanda yaşanan Floyd cinayeti ile başlayan ırkçılık tartışmaları ve kısa süre içerisinde ABD'de başlayan protestoların Avrupa devletlerine sıçraması, ABD'nin küresel sistemdeki itibarını zedelemiştir. Bu değerlendirmeler ışığında salgın öncesi Çin'in ekonomik durumu ve küresel politikaları dikkate alındığında salgının, Çin merkezli bir dünya sistemine yönelik tartışmaları artırdığı söylenebilir.

Salgın sürecinde yaşananlar ABD'nin hegemonik gücünü sarsmakla birlikte tek kutuplu dünya sisteminin çok aktörlü veya çok kutuplu bir düzene doğru evrilmekte olduğuna işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle salgını önlemede dünya sisteminin merkez güçlerinin gösterdiği ilgisizlik, yetersizlik ve çaresizlik, dünyanın diğerleri tarafından, güvensiz olarak algılanmalarına yol açmıştır. Bu durum bir tarafta ülkelerin kendi başlarının çaresine bakma isteğini artırmakta, kendi kendine yeten bir toplum olma arzusu ile ulus devlet yapıları güçlenmektedir. Diğer yandan dünya sisteminin hegemonyasını kuran ABD'nin öncülük ettiği merkezi ülkelere karşı alternatif oluşturabilecek yeni aktörlerin çıkması olasıdır. Bir diğer ifadeyle salgın sonrası oluşması öngörülen çok kutuplu düzende elbette Çin dışında aktörler de daha güçlü olarak ortaya çıkabilir. Bunlardan biri de Türkiye'dir. Zira gerek salgınla

⁹ Avrupalılar tarafından Amerika kıtasına taşınan mikropların biyolojik silah olarak kullanılmasına örnek olarak İngilizler tarafından Kızılderililerin mikrop taşıyan battaniyelerle katledilmesi gösterilebilir. 1763 yılında İngiliz saldırısına karşı Fransa'nın desteğini de alarak birleşen Kızılderili kabileleri büyük bir ordu kurmuş ve İngilizleri püskürtmek için bugün Pittsburgh şehrinde bulunan ve o dönem İngiliz denetimi altına olan Pitt kalesini kuşatmışlardır. İngilizler ise sözde barış isteklerini çiçek mikrobu bulaştırılmış battaniyeleri Kızılderililere hediye ederek, haftalar içerisinde çok sayıda Kızılderili'nin ölümüne sebep olmuşlardır (Kiger, 2019).

mücadeledeki başarılı adımları, gerekse de Avrupa ülkeleri ve ABD gibi ülkeler dahil olmak üzere yardımları, Türkiye'nin salgın sonrasında oluşacak düzende küresel etkinliğinin artacağına bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Salgın sonrası dönemde ABD'nin süper güç olma özelliğini kaybetmesinin Tek Kuşak-Tek Yol Projesine olumlu ve olumsuz bazı yansımalarından bahsedilebilir. Her ne kadar tüm dünyayı kapsamasa da bir küreselleşme hareketi olarak değerlendirilebilecek bu proje, salgın sonrası ulus-devletlerin gücünün artması ve küreselleşmenin etkisinin zayıflaması ile olumsuz etkilenebilir. Ayrıca salgının en fazla etkilendiği ABD ve AB ülkelerinin salgın sebebiyle gireceği ekonomik sıkıntılar nedeniyle Çin ile yürüttükleri ithalat ve ihracatı azaltma ihtimali proje açısından olumsuz değerlendirilebilecek bir başka konudur (Tonchev, 2020). Bunun yanı sıra ABD'nin salgın sonrası iddia edilen aksine İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği politika gibi başta AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere yardımda bulunması, Çin'in küresel gücünün göstergesi sayılabilecek Tek Kuşak-Tek Yol Projesi girişimini olumsuz etkileyebilir. Her ne kadar Çin bu salgınla mücadele kapsamında başarılı bir grafik sergilemiş ve üretime devam ediyor olsa da, Çin ürünlerinin pazarı halindeki ülkelerde salgının etkilerinin artarak devam etmesi hem Çin ekonomisini hem de Kuşak-Yol girişimini olumsuz etkilemektedir (Şanlı, 2020: 611).

Sürecin sonunda ABD'nin süreçten olumsuz etkilenecek güç kaybetmesi halinde Çin, Avrupa, Rusya, Türkiye, Güney Kore, Japonya vb. ülkelerin süreç sonrası ilişkileri dünya sisteminin ne yönde evrileceğini gösterecek olsa da sürecin tek kutupluluktan uzaklaşacağı, çok aktörlü veya çok kutuplu bir dünya sistemine evrileceği söylenebilir. Ayrıca kendi kendine yetmeyi esas alan ulus devlet yapıları, salgın sonrası dünya sisteminde gücü artacak olsa da insanlığın küreselleşme ile elde ettiği bir arada yaşama, adil olma ve sorumluluk alma gibi kazanımların, küreselleşme sürecini daha çok yaygınlaştırabilir. Yaşanan bu gelişmeler, Tek Kuşak-Tek Yol girişimine olumlu etki yaparak, Çin'in küresel gücünü pekiştirecektir (Özdemir, 2020). Ayrıca Çin'in salgınla mücadele kapsamında dünyanın dört bir yanına gönderdiği yardım malzemeleri Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'nin güvenilirliğini ve kabul edilebilirliğini olumlu etkileyecek bir gelişmedir. Zira proje sadece ekonomik değil kapsadığı ülkeler arasında sağlık, sosyal ilişkiler ve insani bağlar gibi argümanları da içermektedir (Brînză, 2020). Liberal ve otoriter yönetim tartışması devam ederken Çin'in uluslararası ilişkilerde eşit ilişkiler ilkesini vurgulayan Xi, projeyi oluşturan iki temel güzergâha ek olarak Sağlık İpek Yolu, Hava İpek Yolu ve Demir İpek Yolu'nu vurgulayarak karşılıklı kazanç ile ortak kader topluluğu oluşturmak istediğini belirtmiştir (Erdoğan, 2020). Esasen Sağlık İpek Yolu kavramının salgın sonrası daha yoğun şekilde gündeme geleceği söylenebilir (Lancaster, Rubin & Hooper, 2020). Çin'in sağlık alanındaki bu açılımı Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'nin kabul edilebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Tek Kuşak-Tek Yol bir Çin projesi olmakla birlikte kapsadığı alanın genişliği ve ülke sayısı düşünüldüğünde karşılıklı bağımlılık kavramı ön plana çıkmaktadır. Salgının başında ülkeler her ne kadar dış dünyaya kapılarını kapatmış olsa da Haziran ayı itibarıyla başlayan normalleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler eskisi kadar olmasa da ülkelerin yeniden dış dünya ile bağlantılarını devam ettireceğini ortaya çıkarmaktadır. Zira salgın süresince bozulan ekonomilerini düzeltebilmek adına ülkeler karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı durumdadırlar. Bu pencereden bakıldığında Kuşak-Yol girişiminin uygulanabilirliği daha anlamlı hale gelmektedir (Görgeç, 2020). Sağlık İpek Yolu projesi, Türkiye'nin son yıllarda sağlık alanında yaptığı yatırımları ve uygulamaları nedeniyle 21. Yüzyılda Türkiye'yi önemli bir sağlık merkezi haline getirebilir.

SONUÇ

Tarihi İpek Yolu önemini kaybedene kadar dünya ticaretinin gerçekleştiği en önemli güzergâhlardan birisi durumundaydı. Bu önem Frank'ın küresel ekonomide 19. yüzyıla kadar dönemde Çin'i merkeze aldığı Yeniden Doğu tezinde de sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu anlamda bir değerlendirme yapılacak olursa; Çin'in Tek Kuşak-Tek Yol projesi, büyümeye devam eden Çin'in ekonomik gücünü artırarak küresel sistemde etkili olmasını, İpek Yolu ve unsurlarının, coğrafi alandaki ülkeler üzerinde de olumlu etkileri olacağı söylenebilir. Ayrıca Frank açısından projenin Çin'in 19. yüzyıla kadar olan merkezi konumunu 21. yüzyılda da yeniden inşa etme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi, Çin'in 1980 sonrası dönemden başlayarak, 2000'li yıllarda da küresel örgütlere katılmaya başlaması da dahil dış ilişkilerinde en iddialı adımıdır. Proje yaklaşık son 40 yıllık dönemde dışa kapalı bir devlet modelinden küresel sisteme entegre olmuş bir devlet modeline geçen Çin'in küresel gücünü en fazla ortaya koyduğu girişimdir. Tek Kuşak-Tek Yol Projesi sadece Çin'in yükselişi bağlamında değil, projede yer alan tüm ülkelerin kalkınması açısından da önemlidir. Çalışmada ortaya

koyulduğu üzere Çin'in bir hegemonya olmadığından hareketle projedeki ülkelerin kalkınması ve/veya kendi aralarında yapacakları işbirliği sayesinde küresel birer aktör olmaları da muhtemeldir. Salgın sonrası yeni dünya düzeninde Çin merkezli Asya ülkelerinin daha güçlü bir pozisyona geleceği birçok uzman tarafından değerlendirilmektedir. Çin'in tek başına hegemonik bir güç olması zor ancak salgını ilk yaşayan ve diğer ülkelere nazaran kısa sürede atlatan Çin'in bu konudaki tecrübesi ve ekonomik gücü sayesinde diğer ülkelere yardım etmekte bu da Çin'in salgın sonrası oluşacak düzende güçlü bir aktör olacağına işaret etmektedir.

Çin'in günümüz küresel sistemindeki ekonomik gücünü ve özellikle salgın sonrası oluşacak düzende rolünün daha da artacağını kabul etmekle birlikte, Frank'ın Yeniden Doğu tezinde analiz ettiği Çin'in 19. yüzyıla kadar devam ettirdiği ekonomik üstünlüğü ile günümüzdeki durum karşılaştırıldığında bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Frank'ın analizinde de ele alındığı üzere Çin'in 19. yüzyıla kadar olan üstünlüğü daha çok üretkenlik, teknolojik üstünlük ve nüfus gibi kendi sahip olduğu unsurlar üzerinden değerlendirilirken; Çin'in günümüzdeki ekonomik büyümesinde yabancı yatırımların ve ABD'nin liderlik ettiği küresel ekonomik sistemin payı oldukça fazladır. Bu da Çin'in küresel etkinliğinin tartışmalı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca yine bu tespitten hareketle küresel salgının ulus devlet ve milliyetçilik öğelerini ön plana çıkarması ihtimali dahilinde bazı ülkelerin halen Çin'de devam eden üretimlerini kendi ülkelerine çekme ihtimali, yabancı yatırımların çok büyük payı olan Çin ekonomisi, Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ve Çin'in küresel etkinliğini olumsuz etkileyecek bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Z. (2019). *Dünya-Sistemde Çin'in Yükselişinin Hegemonya Çevrimleri Yönünden Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aran, B. (2018). "ABD, Çin, Ticaret Savaşları ve Türkiye", *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*, https://www.tepav.org.tr/upload/files/15233482597.ABD_Cin_Ticaret_Savaslari_ve_Turkiye.pdf adresinden 30.04.2020 tarihinde erişildi.
- Bajbai, P. (2020). "The 5 Largest Economies in the World and Their Growth in 2020", *Nasdaq*, <https://www.nasdaq.com/articles/the-5-largest-economies-in-the-world-and-their-growth-in-2020-2020-01-22> tarihinden 30.04.2020 tarihinde erişildi.
- Brînză, A. (2020). "Some Say China's Belt and Road Helped Create This Pandemic. Can It Prevent the Next One?", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/04/some-say-chinas-belt-and-road-helped-create-this-pandemic-can-it-prevent-the-next-one/> adresinden 24.05.2020 tarihinde erişildi.
- Cai, P. (2017). "Understanding China's Belt and Road Initiative", *Lowy Institute*, https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative#_edn12 adresinden 23.05.2020 tarihinde erişildi.
- Campbell, K. M. & Doshi, R. (2020). "The Coronavirus Could Reshape Global Order", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order> adresinden 23.05.2020 tarihinde erişildi.
- Cox, R. W. (2011). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. S. Gill (Ed.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* içinde (ss. 49- 66). Toronto: Cambridge University Press
- Çakan, V. (2017). Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 35-52.
- Dilek, Ş., Özdemir, Z. B. ve İstikbal, D. (2019). *Asya Yüzylında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Duchesne, R. (2001-2002). Between Sinocentrism and Eurocentrism: Debating Andre Gunder Frank's Re-Orient: Global Economy in the Asian Age. *Science & Society*, 65: 4, 428- 463.
- Ekrem, N. H. (2003). *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: 1950-2000*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Erdoğan, K. (2020). "Kuşak ve Yol'dan Sağlık İpek Yolu'na", *Cumhuriyet Gazetesi*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kusak-ve-yoldan-saglik-ipek-yoluna-1731437> adresinden 11.06.2020 tarihinde erişildi.

- Foreign Policy (2020). “How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic”, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> adresinden 24.05.2020 tarihinde erişildi.
- Frank, A. G & Gills, B. K. (1996). *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* New York: Routledge.
- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi* (Çev. Kâmil Kurtul). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Görgen, A. (2020). “Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları Bağlamında COVID 19 Pandemisi Sonrası Dünya Düzeni”, *KAFKASSAM*, <https://kafkassam.com/kuresellesme-ve-ulus-devlet-tartismalari-baglaminda-covid-19-pandemisi-sonrasi-dunya-duzeni.html> adresinden 03.07.2020 tarihinde erişildi.
- Güler, M. A. (2020). “The New World Order With New Values”, *Daily Sabah*, https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/the-new-world-order-with-new-values?gallery_image=undefined#big adresinden 23.05.2020 tarihinde erişildi.
- Hasnat, S. F. & Awan, Z. (2016). Shanghai Cooperation Organization as a Platform for Regional Understanding: Its Economic, Political and Security Potential. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 21 (1): 83-100.
- Harrison, V. & Palumbo, D. (2019). “Çin Halk Cumhuriyeti 70 Yaşında: 'Ekonomik Mucize' Nasıl Gerçekleşti?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-4988094> adresinden 20.04.2020 tarihinde erişildi.
- İncekaya, G. (2020). “Uzmanlar Değerlendirdi: Koronavirüs Sonrası Dünya Düzeni”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlar-degerlendirdi-koronavirus-sonrasi-dunya-duzeni/1804092> adresinden 23.05.2020 tarihinde erişildi.
- İnat, K. (2019). “Soğuk Savaş’ın Geri Dönüşü: “Ejderhanın Çevrelenmesi””, *SETA*, <https://www.setav.org/soguk-savas-in-geri-donusu-ejderhanin-cevrelenmesi/> adresinden 27.05.2020 tarihinde erişildi.
- İstikbal, D. (2019). “Asya Yüzyılı: Kuşak ve Yol Girişimi”, *SETA*, <https://www.setav.org/asya-yuzyili-kusak-ve-yol-girisimi/> adresinden 20.05.2020 tarihinde erişildi.
- Karaca, R. K. (2012). Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9 (33): 93-118.
- Karagöl, E. T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. *SETA Perspektif*, 174: 1-7.
- Kaya, M. (2019). ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2): 18-30.
- Kiger, P. J. (2019). “Did Colonists Give Infected Blankets to Native Americans as Biological Warfare?”, *History*, <https://www.history.com/news/colonists-native-americans-smallpox-blankets> adresinden 28.05.2020 tarihinde erişildi.
- Koboevic, Z., Kurtela, Z. & Vujicic, S. (2018). The Maritime Silk Road and China’s Belt and Road Initiative. *Naše More*, 65 (2): 113-122.
- Kotan, C. (2016). Modern Dünya Sistemi Teorisi Bağlamında Modern Devletin Özellikleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (1): 11-25.
- Kulintsev, Y. V. (2018). The First Foreign Policy Outcomes of Implementing the Chinese Belt and Road Initiative in Eurasia. *North-East Asia Strategic Issues*, 15 (3): 193-206.
- Kurt, S. (2019). Neo-Gramşçıyan Perspektiften Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küresel Hegemonya Durumuna İlişkin Eko-Politik Bir Değerlendirme. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 28 (1): 43-72.
- Lancaster, K., Rubin, M. & Hooper, M.R. (2020). “Mapping China’s Health Silk Road”, *Council on Foreign Relations (CFR)*, <https://www.cfr.org/blog/mapping-chinas-health-silk-road> adresinden 24.05.2020 tarihinde erişildi.
- McBride, J. (2015). “Building the New Silk Road”, *Council on Foreign Relations (CFR)*, <https://www.cfr.org/backgrounders/building-new-silk-road> adresinden 19.05.2020 tarihinde erişildi.
- McBride, J. & Chatzky, A. *What Is the Trans-Pacific Partnership (TPP)?* (2019, Ocak 4). Erişim Tarihi: 19.05.2020, *Council on Foreign Relations (CFR)*, <https://www.cfr.org/backgrounders/what-trans-pacific-partnership-tpp>.
- Oktay, F. (2019). *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 3.baskı.

- Özdemir, M. (2020). "Covid-19 Pandemisi Sonrası Yeni Dünya Düzeni", *Anadolu Gençlik*, <http://www.anadolugenclik.com.tr/covid-19-pandemisi-sonrasi-yeni-dunya-duzeni-238> adresinden 22.05.2020 tarihinde erişildi.
- Özdağ, Ü. (2020). "Korona Salgını ve İki Kutuplu Dünya Kaosu (Özel Rapor)", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/ozel-raporlar/korona-salgini-ve-i-ki-kutuplu-dunya-kaosu> adresinden 18.05.2020 tarihinde erişildi.
- Özel, M. (2004). "Andre Gunder Frank: "21. Yüzyıl Asya'nındır!", <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=19&makaleid=3938> adresinden 01.05.2020 tarihinde erişildi.
- Panda, A. (2014). "Reflecting on China's Five Principles, 60 Years Later", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2014/06/reflecting-on-chinas-five-principles-60-years-later/> adresinden 25.05.2020 tarihinde erişildi.
- Peköz, M. (2014). *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Reuters (2019). "China Belt and Road Power Investments Surge From 2014-2019: Study", <https://www.reuters.com/article/us-china-renewables-silkroad/china-belt-and-road-power-investments-surge-from-2014-2019-study-idUSKCN1UP093> adresinden 22.05.2020 tarihinde erişildi.
- Sherman, N. (2020). "US-China Trade Deal: Winners and Losers", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/business-51025464>, adresinden 25.05.2020 tarihinde erişildi.
- Steil, B. & Rocca, B. D. (2019). "Trump's Trade War Puts "Belt and Road First", *Council on Foreign Relations (CFR)*, <https://www.cfr.org/blog/trumps-trade-war-puts-belt-and-road-first> adresinden 25.05.2020 tarihinde erişildi.
- Subaşıoğlu, D. (2017). *Andre Gunder Frank ve Dünya Sistemi*. Ankara: Karakum Yayınları.
- Şanlı, O. (2020). Keynesyen Model Bağlamında Covid-19 Pandemisinin Küresel Ekonomiye Muhtemel Etkileri: ABD Ve Çin Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7 (5): 597-634.
- The World Bank. "GDP Growth (Annual %) - China", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2018&locations=CN&start=2018> adresinden 27.05.2020 tarihinde erişildi.
- Toh, M. (2020). "China Just Agreed to Buy \$200 Billion Worth of US Products", *CNN Business*, <https://edition.cnn.com/2020/01/16/business/us-china-phase-1-trade-deal-details/index.html> adresinden 28.05.2020 tarihinde erişildi.
- Tonchev, P. (2020). "The Belt and Road After COVID-19", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/04/the-belt-and-road-after-covid-19/> adresinden 24.05.2020 tarihinde erişildi.
- Tuncel, C. O. (2018). "Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Girişimi", *Ekonomistler Platformu*, <https://www.ekonomistler.org.tr/arsivler/7480> adresinden 20.05.2020 tarihinde erişildi.
- Tüter, M. (2018). *Çin Gücü: Statikoya Karşı Yeni Güç Arayışları*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Yiğenoğlu, K. (2018). Çin'in Tek Kuşak-Tek Yol Projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3 (1): 10-28.
- Woodruff, W. (2006). *Modern Dünya Tarihi*. (Çev. Hale Vardar ve Arda Vardar). İstanbul: Pozitif Yayınları.

